

Літературознавство

УДК 821.111.09

Зоряна ДУБРАВСЬКА,

кандидат філологічних наук, старший викладач кафедри практики англійської мови Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка (Україна, Дрогобич) Dubravskazoryana@rambler.ru

ГЕНЕЗА, ДЕФІНІЦІЇ ТА ПРОБЛЕМИ ЖАНРОВОЇ ІДЕНТИФІКАЦІЇ ХУДОЖНЬОЇ БІОГРАФІКИ МАРТИНА ЕМІСА

У статті з'ясовано генезу, дефініції та проблеми жанрової ідентифікації художньої біографіки Мартіна Еміса стосовно реперезентації понять «образ автора» та авторського «Я» в постмодерністському тексті. Проаналізовано теорії Ю. Айхенвальда, О. Галича, Т. Ємельянової, Д. Карачова, Ш. О. Сент-Бева, І. Стоуна, І. Тена, Т. Черкашиної, М. Блейзінга, Г. Ніколсона та Л. Стречі

Вивчення художньої біографіки Мартіна Еміса дало можливість виявити верхню і нижню межі спроектованих змістів щодо оптимального розуміння та інтерпретації соціального й культурного контексту, розгорнутого в його творах.

Ключові слова: біографіка, генеза, дефініції, жанрова ідентифікація, образ автора, Мартін Еміс, англійська література, постмодернізм.

Лім. 16.

Zoryana DUBRAVSKA,

Ph. D in Philology, Senior Lecturer of Practice English Department
Drohobych Ivan Franco State Pedagogical University
(Ukraine, Drohobych) Dubravskazoryana@rambler.ru

GENESIS, DEFINITIONS AND PROBLEMS OF GENRE IDENTIFICATION OF MARTIN AMIS'S FICTION BIOGRAPHY

The article dwells on the genesis, definitions and problems of genre identification of Martin Amis's fiction biography. The author plays the role of the translator, who influences the recipient. The image of the author is considered as an immediate component of the biographical and memoir prose. M. Amis uses duplicative configurations of the «self» in his descriptions. This is demonstrated in such novels as «The Rachel Papers» and «Money: A Suicide Note».

The theories of Yu. Aikhenvald, O. Halych, T. Iemelianova, D. Karachov. Sh. Sent-Bev, Y. Stoun, Y. Ten, T. Cherkashyna, M. Blasing, H. Nicolson and L. Strachey are analyzed.

The sense of fiction biography as the totality of the documents, connected with the text of narration, gives the opportunity to follow the genesis of the writing of the biographical work, to reveal the sources of the biography of the writer and his genre identification. It also helps to outline corresponding definitions. With these definitions the tendencies related to the literary development of the XX – XXI centuries are connected. This discourse is typical of postmodern writing, the great representative of which is Martin Amis.

Key words: biography, genesis, definitions, genre identification, image of the author, Martin Amis, English literature, postmodernism.

Ref. 16.

ГЕНЕЗИС, ДЕФИНИЦИИ И ПРОБЛЕМЫ ЖАНРОВОЙ ИДЕНТИФИКАЦИИ ХУДОЖЕСТВЕННОЙ БИОГРАФИКИ МАРТИНА ЭМИСА

В статье предпринята попытка выяснить генезис, дефиниции и проблемы жанровой идентификации художественной биографии Мартина Эмиса относительно репрезентации понятия «образ автора» и авторское «Я» в постмодернистском тексте. Проанализировано теории Ю. Айхенвальда, О. Галыча, Т. Смеляновой, Д. Карачова, Ш. О. Сент-Бева, I. Стоуна, I. Тена, Т. Черкашиной, М. Блейзинга, Г. Николсона и Л. Стречи.

Изучение художественной биографии М. Эмиса дало возможность уточнить верхнюю и нижнюю границы спроектированных смыслов относительно понимания и интерпретации социального и культурного контекстов, развернутых М. Эмисом в его произведениях.

Ключевые слова: биографика, генезис, дефиниции, жанровая идентификация, образ автора, Мартин Эмис, английская литература, постмодернизм.

Лит. 16.

Постановка проблеми. Осмислення художньої біографіки як сукупності документів, пов'язаних із текстом нарративу, дає можливість прослідкувати генезу написання біографічного твору, виявити джерела стосовно біографії письменника та його жанрової ідентифікації, а також окреслити відповідні дефініції. З ними пов'язані тенденції, що й були примітними для літературного розвитку на зламі ХХ – початку ХХІ ст. Цей самоцінний дискурс характерний для постмодерністського письма, активним виразником якого був М. Еміс.

Вдаючись до прийомів розрізненого дискурсу, він творив основу для реально очікуваної ситуативної зустрічі з читачем його художньої біографіки, що підтверджується такими персонажами, як Чарльз Хайвей («Записки про Рейчел» [13]), Джон Селф («Гроші: записка самогубця» [12]). Цим виокремлюється самоідентичність суб'єкта, що примітна для спогадового письма (щоденники, біографічні й мемуарні твори, записники, епістолярні тексти). Вони позначені різними типами цього дискурсу (фікційний, документальний, автобіографічний, есеїстичний (Р. Нич), що творять специфіку розгортання текстової структури з урахуванням автоінтерпретації, жанрову проблематику творів М. Еміса та поетику його ідіостилю.

Аналіз досліджень. Наявні терміни на означення творів художньо-біографічної прози свідчать про розмаїтість її самобутності. Цей факт неодноразово підкреслювався в працях багатьох дослідників (С. Аверинцев, М. Бахтін, О. Валевський, Л. Гінзбург, І. Зимомря, Г. Колесник, Г. Померанцева, Т. Потніцева, В. Чишко; Б. Нойман, Ш.-О. Сент-Бев, М. Блейзінг, Ж. Гюсдорф, Ф. Лежен, Дж. Оліні). Ідеться про такі дефініційні спектри, як біографія, художня біографія, белетристична біографія (Ф. Наркир'єр, С. Павличко, І. Ходорківський); романізована біографія, біографічний жанр та документально-біографічний жанр (О. Гладков, В. Жданов, Я. Кумок); історико-революційна проза (Д. Деркач, І. Скачков); історико-біографічні твори, документально-художні твори, художні документально-біографічні твори, художньо-біографічні твори, біографема (у сенсі «біографічний факт»), біографічна лакуна (на

Дубравська З. Генеза, дефініції та проблеми жанрової ідентифікації...

позначення недосліджених або маловивчених фактів з життя головного героя), біографічна мозаїка (розпорошення розрізнених біографічних фактів на сторінках вигаданої романізованої історії (М. Моклиця, М. Федунь, Т. Черкашина). Масив біографічної й мемуарної прози, що проектується на дослідження творчості М. Еміса, розглядається крізь призму культурно-історичного контексту. Що ж до англійської літератури, то в ХХ ст. розквіт художньої біографії і біографічного роману пов'язаний передусім з творчістю Літтона Стречі, Вірджинії Вулф та Мартіна Еміса.

Мета статті – з'ясувати жанрову генезу, дефініції та функціонування стильової манери Мартіна Еміса стосовно реперезентації понять «образ автора» та авторського «Я» в постмодерністському тексті.

Виклад основного матеріалу. Питання вивчення самоідентичності автора як суб'єкта викристалізувалося на тлі системного бачення сутності літературного процесу в історичному розвитку. Це зумовлено конкретною суспільною ситуацією, що склалася на рівні пізнання та освоєння художньої дійсності в умовах нових викликів упродовж першої третини ХХІ ст., коли певним чином знівелювалося право людини на вибір вільного саморозкриття її природного єства. Цим пояснюємо інтерес багатьох дослідників до розширення простору літературознавчого аналізу. Завдяки йому втягнуті у сферу словесної науки такі твори, які залишалися за її межами, зокрема – щоденники, біографії, мемуари, автобіографії, нотатки, листи, хроніки. За останні десятиліття біографічна художня література збагатилася численними жанровими різновидами та модифікаціями. Поділяємо думку Тетяни Черкашиної про те, що» все частіше автори починають відходити від загальноприйнятих норм і канонів побудови художньо-біографічного твору, основними серед яких є зображення образу видатної особи, високохудожність оповіді, опора на справжні документи та факти, безпристрасність біографа, глибоке занурення у психологію головного героя й таке інше; та звертати свою увагу на альтернативні й фіктивні життєписи, в яких органічно переплелися правда та вимисел» [11, 5].

У науковому вжитку застосовуються численні визначення художньо-біографічної прози – біографія, біографічна проза, художня біографія, белетристична біографія (Ф. Наркир'єр, С. Павличко, І. Ходорківський), романізована біографія, біографічний жанр та документально-біографічний жанр (О. Гладков, В. Жданов, Я. Кумок), історико-революційна проза (Д. Деркач, І. Скачков), історико-біографічні твори, документально-художні твори, художні документально-біографічні твори, художньо-біографічні твори, біографема (у значенні «біографічний факт»), біографічна лакуна (на позначення недосліджених або маловивчених фактів з життя головного героя), біографічна мозаїка (тобто розпорошення розрізнених біографічних фактів на сторінках вигаданої романізованої історії) (Т. Черкашина [10 – 11]) та ін.

Поняття «документально-художня проза» (похідним виступає поняття «художні документально-біографічні твори») використовується, за словами О. Галича, комплексний термін, «що базується на реальних історичних документах і фактах й охоплює три найважливіших напрямки: мемуаристику, художню біографію та художню публіцистику» [2, 20].

Окреслення специфічних рис та властивостей біографії як художнього відтворення життєпису конкретної особистості, без сумніву, демонструє оперування задокументованими фактами. У цьому аспекті характерні праці таких учених, як С. Аверинцев, О. Астаф'єв, М. Бахтін, М. Блейзінг, О. Валевський, О. Галич, Л. Гінзбург, Ж. Гюсдорф, Г. Колесник, Ф. Лежен, Б. Нойман, Дж. Олні, Г. Померанцева, Т. По-

тницева, Ш.-О. Сент-Бев, Т. Черкашина, В. Чижко. Примітним є дослідження «Біографічна традиція та наукова біографія в історії та сучасності України» В. Чижка. За спостереженнями автора, теоретичне вивчення художньо-біографічної прози як документалістики активно розпочалося в ХІХ ст. Цей процес пов'язується передусім з іменами Д. Стенфілда та Ш.-О. Сент-Бева. Французькому літературознавцеві належить первинне введення до обігу сполуки «біографічний метод» [7].

Свої основні теоретичні положення «біографічного методу» Ш.-О. Сент-Бев наочно проілюстрував у критичних нарисах «Літературні портрети» (1844 – 1862) [6]. Тут поглиблена думка про формування творчої особистості митця, а також його твору, написання якого відбувається під впливом генеалогії, літературного оточення. Йдеться про «політичний або літературно-критичний центр, на тлі якого сформувався талант» конкретного носія художньо-біографічної прози [5, 44]. Ш.-О. Сент-Бев розробив власну модель побудови біографічного твору, що охоплював сім основних етапів: характеристика родинного кола, виховання та освіта, опис суспільного оточення, аналіз становлення й занепаду таланту, детальний опис побуту, визнання сучасниками, наявність послідовників та ставлення до зображуваної особистості нащадків.

«Праці Д. Стенфілда та Ш.-О. Сент-Бева, за словами Тетяни Черкашиної, стали першими теоретичними роботами, що стосувалися художньо-біографічної прози, вони заклали методологічні основи написання та вивчення біографій відомих осіб і дали поштовх до подальшого розвитку теорії художньої біографії» [11, 8]. Теоретичні міркування названих вчених викликали широкий розголос. Серед їхніх послідовників значаться І. А. Тен (1828 – 1893), Г. М. Брандес (1842 – 1927), Г. Лансон (1857 – 1934), Ю. Айхенвальд (1872 – 1928).

Заслужують на увагу спостереження Тетяни Смелянкової [3] про виміри інтерпретації життєвих подій у світлі тверджень І. А. Тена, Г. М. Брандеса, Г. Лансона. Вони перетинаються в різних площинах, коли «мистецькі твори виникають і зникають разом з певними течіями у сфері мислення та звичаїв, з якими вони пов'язані» [9, 6].

Портретно-біографічний метод Г. Брандеса передбачає залучення історико-культурних фактів як основи психобіографічної конструкції письменника. В його осмисленні література – це не книги, а живі люди, не твори, а їхні автори.

Г. Лансон тлумачить сутність культури епохи, поєднуючи з аналізом змістових структур, стильових ознак, а також з біографічними та бібліографічними коментарями. На підставі конкретних даних він робив підступи до цілісного сприйняття особистості, творчості конкретного автора, поєднуючи документальність, насиченість фактичним матеріалом з індивідуальними характеристиками. Натомість, Ю. Айхенвальд фіксував важливість «іманентної критики», зважаючи на закономірність літературних явищ та місце автора як джерела смислу в літературному процесі [3].

Визначальні підвалини української біографіки заклав М. Ковалинський працею «Життя Григорія Сковороди» (1794). Стосовно психологічного типу письменника як творця, то доцільно виокремити об'єктивні спостереження М. Костомарова, М. Петрова та, у першу чергу, І. Франка.

В англомовному культурному просторі біографіка набула сталої традиції. Поширення цієї традиції з огляду на творення художньої біографії, а водночас і біографічного роману в англійській літературі ХХ ст. пов'язаний передовсім з іменами Літтона Стречі (1880 – 1932) та Вірджинії Вулф (1882 – 1941). Так, автор студії «Відомі вікторіанці» («Eminent Victorians», 1918) [16] відіграв суттєву роль у реформуванні ху-

Дубравська З. Генеза, дефініції та проблеми жанрової ідентифікації...

дожньої біографіки та її жанрових засад. Доречно підкреслити, що Д. Карачов у статті «Розвиток вікторіанської біографії» зазначає: головною заслугою Л. Стречі «є те, що він зробив біографію художньою літературою, підкреслив важливість психологічного початку в зображенні життя героя та зміг перебороти обмеженість вікторіанської біографії, вказавши нові шляхи розвитку та можливості жанру» [4, 89].

До розвитку документальної біографії як жанру активно спричинився Г. Ніколсон, перу якого належить праця «Розвиток англійської біографії» (*The Development of English Biography*) [15]. За його оцінкою, «чиста біографія» містить в собі три критерії – істину, індивідуальність, мистецтво.

Зважаючи на генезу, дефініції та проблеми жанрової ідентифікації художньої біографіки, то особливу позицію засвідчив А. Моруа у праці «Аспекти біографії» (*«Aspects de la biographie»*, 1928) [14]. Вона складається з шести розділів: «Сучасна біографія», «Автобіографія», «Біографія як засіб вираження», «Біографія й роман», «Біографія як наука» та «Біографія як мистецтво». Тут широко закресний розгляд визначальних рис нової якості біографії, для якої примітний пошук правди, суб'єктивне ставлення біографа, дидактичне спрямування зразка художньої біографіки. Сюди ж належать, за спостереженнями Тетяни Черкашиної, також «всебічне дослідження особистості головного героя, включаючи глибокий психологічний аналіз, намагання зобразити складність та багатоманітність людської особистості, критичне відношення до документа, наявність у творі авторської здогадки, естетика та домислу, зображення життєпису головного героя на основі суворо хронологічного розташування біографічного матеріалу тощо» [11, 10–11].

Реалізувати зображення образу автора персонажа сприяє психобіографія, що поєднує «біографічний метод» Ш.-О. Сент-Бева та психоаналіз З. Фрейда. До того ж творець «Біографічної повісті» І. Стоун (1903 – 1989) розробив низку правил [8]: їхня сутність полягає у членуванні засад. Стосовно першого правила, то історію не слід розглядати як служанку, оскільки історія є володарем. Автор біографічної повісті, згідно другого правила, покликаний бути дослідником, оскільки існує засада: «якщо автор не знає в дев'ять разів більше за те, що він пише, надруковане буде виглядати бідно: бо саме ті вісім дев'ятих, які він не відкриває, саме вони дають можливість створити ціле, насичують сторінки необхідним ароматом, саме тим неповторним ароматом, який змушує читача почувати себе вільно та легко» [8, 337].

У відповідності до третього правила ставиться вимога: «автор біографічних повістей має бути твердо переконаний: правда – рано чи пізно – відкриється. Отже, коли він знайде три різноманітні версії щодо однієї й тієї ж події [...], мусить конче вірити: продовжуючи пошуки, він знайде й четверту, підкріплену достовірними документами». Четверте правило фіксує норму: «оскільки автор більше часу проводитиме з книгою, він повинен любити її, «він має глибоко увірувати в те, що «спочатку була Книга». Автор має панівне становище над біографікою, що і стверджується у п'ятому правилі. У шостому правилі співвідноситься час і простір; одне слово, читач підвладний обчисленню, що охоплює дієвість, яка розігрується в актах драми.

Представники постмодерністського письменства, зокрема М. Еміс, забезпечували таку сподівану комунікативну ситуацію стосовно біографіки в англомовному літературному просторі. Біографія стала відповідним носієм згаданої ситуації завдяки стикату, монтажу та розрізненому художньо-документальному дискурсу.

Висновки. Осмислення художньої біографіки як сукупності документів, пов'язаних із текстом нарративу, дає можливість прослідкувати генезу написання біо-

графічного твору, виявити джерела стосовно біографії письменника та його жанрової ідентифікації, а також окреслити відповідні дефініції. З ними пов'язані тенденції, що й були примітними для літературного розвитку на зламі ХХ – початку ХХІ ст. Цей самоцінний дискурс характерний для постмодерністського письма, активним виразником якого був М. Еміс.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Айхенвальд Ю. И. Проблема писателя / Ю. И. Айхенвальд // Рувль, 1926. – № 1777. – С. 2–23.
2. Галич О. Жанрова система документальної літератури / О. Галич // Документалістика на порозі ХХІ століття : проблеми теорії та історії. – Матеріали Всеукраїнської наукової конференції 18–19 вересня 2003 р. – Луганськ : Знання, 2003. – 300 с.
3. Ємельянова Т. В. Досвід опрацювання проблеми біографізму / Т. В. Ємельянова // Культура і сучасність, 2011. – № 1. – С. 17–21.
4. Карачов Д. Розвиток вікторіанської біографії / Д. Карачов // Вісник ЛНУ імені Тараса Шевченка, 2011. – № 19 (230). – С. 88–91.
5. Сент-Бев Ш.-О. Из «Дневника» / Ш.-О. Сент-Бев // Зарубежная эстетика и теория литературы XIX – XX вв. Трактаты, статьи, эссе ; сост. [ред. Г. К. Косиковым]. – 1987. – 340 с.
6. Сент-Бев Ш. Литературные портреты : Критические очерки / Ш.-О. Сент-Бев / [пер. с фр. Вступ. Ст. и коммент. М. Трескунова]. – М. : Худ. Лит., 1970. – 582 с.
7. Сент-Бев Ш. Шатобриан в оценке одного из близких друзей в 1803 году (Определение «биографического метода») / Ш.-О. Сент-Бев // Зарубежная эстетика и теория литературы XIX – XX вв. : Трактаты, статьи, эссе / [ред. Г. К. Косикова]. – М. : Изд-во МГУ, 1987. – С. 39–48.
8. Стоун И. Биографическая повесть : Лекция, прочитанная в Оксфордском университете / И. Стоун // Прометей : Историко-биографический альманах серии «Жизнь замечательных людей». – М. : Молодая гвардия, 1966. – Т.1. – С. 334–345.
9. Тен. И. Философия искусства / И. Тен. – М. : Наука, 1933. – 485 с.
10. Черкашина Т. Ю. Автобіографічне й біографічне письмо : спроба диференціації понять / Т. Ю. Черкашина // Вісник ЛНУ імені Тараса Шевченка, 2010. – № 4 (191). – С. 180–188.
11. Черкашина Т. Ю. Наративні виміри художньо-біографічної прози : Монографія / Т. Ю. Черкашина. – Луганськ, 2008. – 129 с.
12. Amis M. Money. A Suicide Note / Martin Amis. – Penguin books, 1985. – 364 p.
13. Amis M. The Rachel Papers / Martin Amis. – Harmondsworth : Penguin, 1984. – 224 p.
14. Blasing M. K. The Art of Life. Studies in American Autobiographical Literature / M. K. Blasing. – Texas, 1977. – 231 p.
15. Nicolson H. The Development of English Biography / H. Nickolson. – London : Hogarth Press, 1959. – 157 p.
16. Strachey L. Eminent Vicorians / Ed. Withan introduction and notes by John Sutherland / L. Strachey. – Oxford ; New-York : Oxford University Press, 2003. – 300 p.

REFERENCES

1. Aikhenvald Yu. Y. Problema pisatel'ia / Yu. Y. Aikhenvald // Rul, 1926. – № 1777. – S. 2–23.
2. Halych O. Zhanrova systema dokumentalnoi literatury / O. Halych // Dokumentalistyka na porozhi KhKhI stolittia : problemy teorii ta istorii. – Materialy Vseukrainskoi naukovoii konferentsii 18–19 veresnia 2003 r. – Luhansk : Znannia, 2003. – 300 s.
3. Iemelianova T. V. Dosvid opratsiuвання problemy biohrafizmu / T. V. Yemelianova // Kultura i suchasnist, 2011. – № 1. – S. 17–21.
4. Karachov D. Rozvytok viktorianskoi biohrafii / D. Karachov / Visnyk LNU imeni Tarasa Shevchenka, 2011. – № 19 (230). – S. 88–91.
5. Sent-Bev Sh.-O. Iz «Dnevnik» / Sh.-O. Sent-Bev // Zarubezhnaia estetika i teoria literatury KhKh – KhKh vv. Traktay, statty, esse; sost. ; [red. H. K. Kosikovym]. – 1987. – 340 s.
6. Sent-Bev Sh. Literaturnye portrety : Kriticheskiye ocherki / Sh.-O. Sent-Bev / [per. s fr. Vstup. St. y koment. M. Treskunova]. – M. : Khud. Lyt., 1970. – 582 s.

Дубравська З. Генеза, дефініції та проблеми жанрової ідентифікації...

7. Sent-Bev Sh. Shatobryan v otsenke odnogo iz blizkikh druzei v 1803 hody (Opredeleniye «biohraficheskogo metoda») / Sh.-O. Sent-Bev // Zarubezhnaia estetika i teoria literatury KhKh – KhKh vv. : Traktaty, statty, esse / [red. H. K. Kosykoval]. – M. : Yzd-vo MHU, 1987. – S. 39–48.

8. Stoun Y. Biohraficheskaia povest : Lektsia, prochytaia v Oksfordskom universitete / Y. Stoun // Prometei : Istoryko-biohraficheskyi almanakh serii «Zhyzn zamechatelnykh liudei». – M. : Molodaia hvardia, 1966. – T. 1. – S. 334–345.

9. Ten. Y. Filosofia iskusstva / Y. Ten. – M. : Nauka, 1933. – 485 s.

10. Cherkashyna T. Yu. Avtobiohrafichne i biohrafichne pysmo : sprobha dyferentsiatsii poniat / T. Yu. Cherkashyna // Visnyk LNU imeni Tarasa Shevchenka, 2010. – № 4 (191). – S. 180–188.

11. Cherkashyna T. Yu. Naratyvni vymiry khudozhno-biohrafichnoi prozy : Monohrafiia / T. Yu. Cherkashyna. – Luhansk, 2008. – 129 s.

12. Amis M. Money. A Suicide Note / Martin Amis. – Penguin books, 1985. – 364 p.

13. Amis M. The Rachel Papers / Martin Amis. – Harmondsworth : Penguin, 1984. – 224 p.

14. Blasing M. K. The Art of Life. Studies in American Autobiographical Literature / M. K. Blasing. – Texas, 1977. – 231 p.

15. Nicolson H. The Development of English Biography / H. Nicolson. – London : Hogarth Press, 1959. – 157 p.

16. Strachey L. Eminent Victorians / Ed. With an introduction and notes by John Sutherland / L. Strachey. – Oxford; New-York : Oxford University Press, 2003. – 300 p.

Статтю подано до редакції 11.03.2016 р.